

Резюме

Рудик П.А. Особливості конкурсного добору суддів Вищого антикорупційного суду України в аспекті міжнародних та європейських стандартів.

Проаналізовано нові положення Конституції та законів України щодо особливостей конкурсного добору суддів Вищого антикорупційного суду України, які обумовлені специфікою справ, підсудних такому суду, спеціальними вимогами до суддів, залученням міжнародних експертів, відмінностями процедури проведення конкурсу при дотриманні загальних правил призначення суддів у взаємозв'язку з сучасними міжнародними та європейськими стандартами.

Ключові слова: особливості, конкурсний добір, судді, Вищий антикорупційний суд України, міжнародні та європейські стандарти.

Резюме

Рудик П.А. Особенности конкурсного добора судей Высшего антикоррупционного суда Украины в аспекте международных и европейских стандартов.

Проанализированы новые положения Конституции и законов Украины относительно особенностей конкурсного добора судей Высшего антикоррупционного суда Украины, которые обусловлены спецификой дел, подсудных такому суду, специальными требованиями к судьям, привлечением международных экспертов, отличиями процедуры проведения конкурса при соблюдении общих правил назначения судей, во взаимосвязи с современными международными и европейскими стандартами.

Ключевые слова: особенности, конкурсный добор, судьи, Высший антикоррупционный суд Украины, международные и европейские стандарты.

Summary

Rudik P. The features of the competitive selection of judges to the High Anticorruption Court of Ukraine in the aspect of international and European standards.

The new provisions of the Constitution and laws of Ukraine concerning the features of the selection of judges to the High Anticorruption Court of Ukraine, which are determined by specific characters of cases under the jurisdiction of the Court, special requirements to judges, the involvement of international experts, differences in the procedure of conducting a competition, while respecting the general rules of appointing judges in interconnection with modern international and European standards.

Key words: features, competitive selection, judges, the High Anticorruption Court of Ukraine, international and European standards.

УДК 342.5

В.А. ШАТИЛО

Володимир Анатолійович Шатіло, доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, професор Київського національного лінгвістичного університету

ВПЛИВ ОБ'ЄКТИВНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Функціонування державної влади є не просто ознакою чи системою ознак, характерних для розвитку державності, а якісним станом державно організованого суспільства, що відображає соціально-економічні, політичні, духовно-культурні, ідеологічні, екологічні, географічні та інші умови розвитку суспільства, які, тим самим, визначають матрицю формування ефективного конституційного механізму державної влади та перспективи розвитку держави в цілому.

Застосування методології факторного аналізу будь-якого правового явища є науковим прийомом, що виникає в рамках загальних системних досліджень та застосовується на сьогоднішній день досить активно при вивченні різних систем. Факторний аналіз заснований на тому, що будь-яке явище, яке розглядається як система, являє собою певну впорядковану сукупність елементів, що знаходяться у взаємозв'язку та є взаємозумовленими. Не є винятком у цьому контексті і факторний аналіз розвитку конституційного механізму державної влади.

Теоретико-методологічну основу дослідження конституційного механізму державної влади заклали праці багатьох вітчизняних учених, серед яких: В.Б. Авер'янов, М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, Ю.М. Бисага, О.П. Васильченко, В.П. Грובה, Г.В. Задорожня, О.В. Зайчук, Б.В. Калиновський, А.М. Колодій, О.Л. Копиленко, Л.Т. Кривенко, А.Р. Крусян, О.С. Лотюк, О.В. Марцеляк, Н.В. Мішина, Н.А. Мяловицька, Н.М. Оніщенко, М.П. Орзіх, О.В. Петришин, В.Ф. Погорілко, М.В. Савчин, А.О. Селіванов, В.М. Селіванов, В.М. Скрипнюк, О.В. Скрипнюк, І.Д. Сліденко, О.В. Совгіря, О.Ю. Тодика, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко,

О.Ф. Фрицький, Ю.О. Фрицький, В.М. Шаповал, В.О. Шевчук, С.В. Шевчук, Ю.С. Шемшученко, О.І. Ющик, О.Н. Ярмиш та інші.

З-поміж зарубіжних учених, які досліджували політико-правові принципи конституційного механізму державної влади, слід виділити Дж. Брайса, П. Брокмеда, М. Вебера, В. Вільсона, Р. Дарендорфа, М. Дюверже, Е.О. Дюркгейма, Л. Дюгі, К. Леві-Стросса, К. Поппера, А. Токвіля та інших.

Метою статті є загальна характеристика методології факторного аналізу конституційного механізму державної влади. Завданням – з'ясування змісту поняття факторного аналізу та вплив об'єктивних факторів на розвиток конституційного механізму державної влади.

Одразу слід зазначити, що спочатку методологія факторного аналізу почала застосовуватись у психології, але згодом отримала поширення в соціології, економіці, математиці, кібернетиці та інших науках.

У більшості енциклопедичних та тлумачних словників під фактором (лат. factor – той, що робить, створює) розуміється рушійна сила, причина будь-якого процесу чи явища або істотна обставина в будь-якому процесі чи явищі¹. Виходячи зі змістового навантаження слова «фактор», можна говорити про можливість застосування цього терміна для позначення будь-яких «обставин», «явищ», «причин», «рушійної сили», що позитивно чи негативно впливають на розвиток та ефективне функціонування конституційного механізму державної влади.

У вітчизняній юридичній літературі поряд із терміном «фактор» досить часто застосовується термін «чинник», який вживається як синонім терміна «фактор». Словник української мови надає таке визначення терміна «чинник» – це умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис; фактор². Тобто, враховуючи змістове наповнення термінів «фактор» та «чинник», можна говорити про їх повну семантичну єдність. Але в контексті застосування методології факторного аналізу пропонуємо в даному дослідженні застосовувати категорію «фактор» виключно задля уникнення термінологічної плутанини та зважаючи при цьому на те, що зазначені терміни є синонімами.

Отже, враховуючи викладене, під факторним аналізом конституційного механізму державної влади пропонуємо розуміти комплексне та системне вивчення певних умов, явищ, обставин, причин, що впливають на розвиток конституційного механізму державної влади.

Для того, щоб всебічно розглянути проблему розвитку конституційного механізму державної влади, насамперед необхідно проаналізувати систему факторів, які впливають на цей процес. Зокрема, класифікацію факторів розвитку конституційного механізму державної влади варто здійснювати за таким критерієм, як ступінь впливу суб'єктів на конституційний механізм державної влади і поділяти їх на об'єктивні та суб'єктивні.

Об'єктивні фактори полягають у виявленні та дослідженні процесів, явищ, обставин, умов, що впливають на розвиток конституційного механізму державної влади поза межами свідомої діяльності суб'єктів державно-владних відносин. У цьому контексті пропонуємо до об'єктивних факторів розвитку конституційного механізму державної влади відносити: економічні (соціально-економічні), екологічні, географічні, еволюційні, демографічні, антропологічні, фактори інформатизації й глобалізації та інші. Хоча варто зазначити, що виділення об'єктивних факторів є певною мірою умовним, адже інколи на певні обставини чи явища об'єктивної дійсності суттєво впливають і державно-політичні процеси, що відбуваються в суспільстві.

Так, економічні (соціально-економічні) фактори суттєво впливають на розвиток конституційного механізму державної влади, оскільки економіка є фактично рушійною силою розвитку і держави, і права. До економічних факторів розвитку конституційного механізму державної влади варто відносити: рівень життя населення, темпи зростання валового внутрішнього продукту, зростання виробництва найважливіших видів продукції, рівень інфляції, профіцит (дефіцит) державного бюджету, розмір державного боргу, індекс обмінного курсу валют, стабільність банківської системи, якість фінансової інфраструктури, обсяг іноземних інвестицій та інші.

Ряд зарубіжних вчених на чолі з А. Пшеворські³, встановлюють зв'язок між економікою (її ростом, відсутністю криз, низьким рівнем інфляції) та стабільною демократією. Також низка досліджень⁴ підтвердила результати зіставлення між показниками багатства, індустріалізації, урбанізації та освітою. С. Ліпсет зробив висновок, що економічно розвинені нації швидше підтримуватимуть демократичний устрій, ніж бідні⁵.

Тобто, позитивні здобутки в економічній сфері сприяють стабілізації демократії та підвищенню ефективності конституційного механізму державної влади.

Додатково варто зазначити, що ефективність діяльності держави щодо видання та забезпечення реалізації норм права багато в чому визначається тим обсягом фінансових ресурсів, які вона має в конкретний момент. Навіть якщо в процесі розвитку конституційного механізму державної влади є нагальна потреба у запровадженні нових інституцій, реально вони можуть бути започатковані лише тоді, коли держава буде здатна забезпечити механізм її реалізації, в тому числі й фінансово.

Отже, на динаміку економічного зростання суттєвий вплив справляє економічна політика держави. Неєфективна політика уряду спричиняє збільшення бюджетного дефіциту, різкі коливання курсу обміну національної валюти і тим самим гальмує розвиток економіки. Також ефективність економічної політики держави багато в чому визначають ступінь розвитку і якість роботи бюрократичного апарату. Негативний вплив на ефективність економічної політики справляє високий ступінь бюрократизації у процесі прийняття рішень та корупція в системі органів державної влади.

Географічні фактори також суттєво впливають на конституційний механізм державної влади і полягають у особливостях географічного положення країни. До них варто відносити: площу території держави,

сейсмічну активність, ландшафт, якість земель, чисельність і щільність населення, кліматичні умови, природо-ресурсний потенціал територій та інше.

Географічне положення держави є самостійним фактором розвитку держави в цілому та конституційного механізму державної влади зокрема, адже становлення етносів, формування культури, традицій від самого початку отримують природно-ландшафтну детермінацію. Дійсно, територія, її характеристики, природно-кліматичні умови визначають особливості механізму формування владних відносин у суспільстві.

Досить тісно пов'язані з географічними екологічними фактори розвитку конституційного механізму державної влади, на які також варто зважати. Держава часто більш заінтересована у вирішенні короткотермінових економічних питань за рахунок деградації навколишнього середовища, а громадянське суспільство не завжди досить компетентне, щоб приймати рішення щодо масштабних дій із глобальними наслідками. Саме тому необхідно насамперед інформувати суспільство з приводу екологічних проблем, щоб кожен громадянин усвідомлював наслідки своїх дій і знав, як необхідно діяти для покращення ситуації.

Також необхідно посилити контроль за прийняттям з екологічної точки зору найбільш важливих рішень на міжнародній (транснаціональній) рівень, який буде координуватись наддержавними органами з урахуванням спільних загальнопланетарних інтересів та достовірних наукових даних (незалежних науково-технічних, науково-екологічних експертиз) на умовах та принципах екологічної справедливості (як, наприклад, Кіотський протокол, міжнародні конференції зі стійкого розвитку та інше).

Слід визнати, що у багатьох країнах світу функціонування конституційного механізму державної влади на вплив екологічних факторів майже не зважає, адже екологічне законодавство доволі часто має суперечливий чи взагалі фрагментарний характер. Відповідальність за екологічні правопорушення є незначною, економічна вигода має перевагу над екологічними негараздами і т.д.

Саме тому наразі існує нагальна потреба у приведенні екологічного законодавства в належний стан з урахуванням передусім інтересів громадян.

Генетичні фактори є умовами, обставинами, причинами генетичної наступності етносу та їхнього впливу на розвиток конституційного механізму державної влади. Генетичні фактори виявляються у своєрідності способу життя, національній культурі, національній психології, вихованню, поведінці, моралі, традиції, стилю мислення, в яких відображаються індивідуальні особливості народу. Саме тому генетичні особливості народу (менталітет нації) є фактором, що суттєво впливає на особливості державотворення та сприйняття народом якісно оновленої моделі конституційного механізму державної влади. На думку Є.М. Бабосова, менталітет є глибинним рівнем індивідуальної та колективної свідомості, світогляду, інтелектуально-психологічних настанов та уявлень, що виражають самобутню свідомість людей та певним чином орієнтують соціальну поведінку і прагнення індивідів і груп, що становлять даний народ з притаманною йому системою цінностей⁶. Так, наприклад французи є чемними, привітними та дотепними; англійці – чесними, люблять порядок і не сприймають (складно сприймають) іноземне; білоруси є спокійними, працьовитими, толерантними; німці люблять порядок, точність, високо цінують працьовитість, педантичність.

Як цілком справедливо зазначає В.С. Соловйов: «Безперервний ланцюг прогресу людства тримається усвідомленою наступністю її ланок. Поки створюється майбутня цілісна спільнота, сам процес її створення вимагає взаємного морального зв'язку поколінь, за якого одне не тільки йде за іншим, але й наслідує його»⁷.

Отже, здійснюючи реформаційні зміни на шляху до побудови потужного, ефективного конституційного механізму державної влади в державі, варто зважати на генетичні фактори, які відображають особливості національного менталітету.

Антропологічні фактори також впливають на якісно оновлений підхід до побудови конституційного механізму державної влади. До них належать біологічний та психологічний стани особистості, морально-етичні, духовно-моральні, світоглядні цінності людини. Побудова сучасної демократичної, правової держави вимагає радикальної зміни парадигми конституційно-правового мислення з поступовим розумінням суб'єктами державно-владних відносин необхідності створення та обґрунтування нових моделей правового життя суспільства, гармонійно вбудованих в духовно-ідеологічний, морально-етичний та соціокультурний контексти.

Наступною групою є демографічні фактори, що також суттєво впливають на розвиток конституційного механізму державної влади. До них можна віднести: щільність населення, вікову структуру населення, народжуваність, смертність, міграцію, тривалість життя, старіння, статеві показники та інше.

Зазначені демографічні фактори необхідно враховувати на найвищому державно-політичному рівні, адже наявність населення є основною детермінуючою ознакою існування держави взагалі.

З викладеного стає цілком очевидно, що держава має активно проводити демографічну політику в напрямі стабілізації (підвищення) народжуваності та зниження смертності, а також до формування бажаної динаміки якісних характеристик населення.

Розробка програм демографічного розвитку повинна мати комплексний характер, охоплювати широке коло факторів суспільного життя, враховувати багатоаспектні наслідки демографічних процесів, у тому числі й трудову міграцію.

Загрозливими є й тенденції освітньої міграції молоді. Цей факт повинен викликати найбільше занепокоєння, адже проводити конструктивні зміни в структурі конституційного механізму державної влади за відсутності освіченої перспективної молоді буде досить складно і може викликати кадровий дефіцит висококваліфікованих державних службовців.

Здійснюючи факторний аналіз розвитку конституційного механізму державної влади, вважаємо, що до системи об'єктивних факторів варто включити також фактори інформатизації та глобалізації, які є взаємопов'язаними.

Інформатизація є наслідком науково-технічного прогресу і справляє значний як позитивний (розвиток е-урядування, е-демократії, систематизації законодавства, вільного доступу до публічної інформації, в тому числі щодо діяльності інституційних органів державної влади та окремого державного службовця та ін.), так і негативний (зростання кіберзлочинності, поширення недостовірної інформації про діяльність органів державної влади, ведення інформаційної війни та ін.) впливи на конституційний механізм державної влади.

Глобалізація нині відіграє важливу роль і активно впливає на функціонування державної влади більшості держав. Так, Ян Шольте пропонує наступну систему поглядів на сучасний процес здійснення державної влади в умовах глобалізації. По-перше, політична глобалізація найчастіше йде в обхід національних урядів завдяки значному зростанню зв'язків на більш низьких рівнях. По-друге, глобалізація веде до переміщення правління по висхідній лінії в бік постійно діючих багатосторонніх наднаціональних організацій, які стали засновуватися на початку ХХ ст. і значно зросли в усіх відношеннях (чисельно, за розміром і впливом) на рубежі двох століть. По-третє, новим виміром політичної глобалізації став розвиток функцій глобального правління з боку ринкових інститутів. По-четверте, підвищення ролі неурядової політичної глобалізації призвело до розвитку глобального громадянського суспільства, яке вирізняється високоекстенсивними планетарними зв'язками⁸.

Отже, підсумовуючи проведений аналіз об'єктивних факторів, що впливають на розвиток конституційного механізму державної влади, можна констатувати, що хоча їх вплив начебто не залежить від свідомої діяльності суб'єктів державно-владних відносин, але для подолання негативних наслідків та стабілізації ситуації в державі відповідні інститути державної влади повинні сприяти виробленню єдиної концепції реформування, в тому числі з урахуванням цієї групи факторів.

¹ Словарь иностранных слов. – М.: Рус. яз., 1989. – 623 с.; Словарь иностранных слов. 11-е изд. стереотип. – М.: Рус. яз., 1984. – 608 с.; *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / С.И. Ожегов ; под ред. Шведовой Н.Ю. – М.: Рус. яз., 1986. – 797 с.; Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад: голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.; *Комлев Н.Г.* Словарь иностранных слов / Н.Г. Комлев. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1308 с. – С. 1129; *Лопатин В.В.* Малый толковый словарь русского языка / В.В. Лопатин, Л.Е. Лопатина. – М.: Русский язык, 1990. – 704 с. – С. 643.

² Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 11: Х – Ь / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Наук. думка, 1980. – 699 с. – С. 326.

³ *Przeworski A.* What makes democracies endure? / A. Przeworski, M. Alvarez, J. Cheibub, F. Limongi // *Journal of Democracy.* – 1996. – № 7. – P. 39–55.

⁴ *Bollen K.* Political democracy and size distribution of income / K. Bollen, R. Jackman // *American Sociological Review.* – 1985. – № 50. – P. 438–457; *Cutright P.* Modernization and political representation: 1927–1966 / P. Cutright, J. Wiley // *Studies in Comparative International Development.* – 1969. – № 5. – P. 23–44.

⁵ *Lipset S.* Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy / S. Lipset // *American Political Science Review.* – 1959. – № 53. – P. 69–105.

⁶ *Бабосов Е.М.* Структурная архитектура белорусской модели этнокультурного развития / Е.М. Бабосов // *Етнічна, моўная і культурная разнастайнасць у сучасным грамадстве* : зб. навук. прац удзельнікаў Міжнар. навук.-практ. канф. (Магілёў, 29–30 мая 2014 г.). – Магілёў, 2014. – С. 13–18. – С. 14.

⁷ *Соловьёв В.С.* Оправдание добра. Нравственная философия / В.С. Соловьёв // *Соч.* : в 2 т. / сост. и общ. ред. А.Ф. Лосева и А.В. Гулыги. – М. : Мысль, 1988. – Т. 1. – С. 47–548. – С. 435.

⁸ *Sholte J.* Globalization : A Critical Introduction / J. Sholte. – 2nd Edition. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005. – 400 p.

Резюме

Шатіло В.А. Вплив об'єктивних факторів на розвиток конституційного механізму державної влади.

У статті здійснено характеристику теоретичних основ визначення факторного аналізу та впливу його об'єктивних ознак на розвиток конституційного механізму державної влади. З'ясовано зміст та сутність поняття «факторний аналіз конституційного механізму державної влади», а також окреслено засоби впливу певних факторів на реалізацію державної влади.

Ключові слова: фактори, держава, державна влада, конституційний механізм державної влади, об'єктивні фактори конституційного механізму державної влади.

Резюме

Шатіло В.А. Влияние объективных факторов на развитие конституционного механизма государственной власти.

В статье осуществлена характеристика теоретических основ определения факторного анализа и влияния его объективных признаков на развитие конституционного механизма государственной власти. Выяснены содержание и сущность понятия «факторный анализ конституционного механизма государственной власти», а также очерчены способы влияния определённых факторов на реализацию государственной власти.

Ключевые слова: факторы, государство, государственная власть, конституционный механизм государственной власти, объективные факторы конституционного механизма государственной власти.

Summary

Shatilo V. The impact of objective factors on the development of the constitutional mechanism of the state power.

A description of the theoretical foundations for determining the factor analysis and the impact of its objective features on the development of the constitutional mechanism of the state power is given. The contents and essence of the notion "factor analysis of the constitutional mechanism of the state power" are defined, and the ways of the impact of selected factors on the state power implementation are outlined.

Key words: factors, state, state power, constitutional mechanism of the state power, objective factors of the constitutional mechanism of the state power.

УДК 342(477)

Н.П. ГАЄВА

*Надія Петрівна Гаєва, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН: ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Розбудова України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави передбачає вирішення чималої кількості правових проблем, зокрема й тієї, що пов'язана із державним контролем, у фокусі якого може бути будь-яка сфера життєдіяльності суспільства. Одна із таких сфер – громадянське суспільство, інституціями якого є об'єднання громадян (політичні партії та громадські організації).

Водночас слід констатувати, що державний контроль як правова категорія складна та багатоаспектна. Складність у розумінні цієї категорії пов'язана насамперед із відсутністю у законодавстві легального її визначення. Ми не будемо детально заглиблюватися в цю проблематику, оскільки вона виходить за межі нашого дослідження, проте для належного розуміння сутності державного контролю за діяльністю об'єднань громадян виникає необхідність звернутись до з'ясування загального поняття «державний контроль» та його завдань. Так, на думку О.Ф. Андрійко, державний контроль є важливим видом діяльності держави, що здійснюється уповноваженими державними органами, посадовими особами і спрямований на забезпечення законності й дисципліни. Його сутність, продовжує автор, полягає у спостереженні та перевірці розвитку суспільної системи й усіх її елементів відповідно до визначених напрямів, а також у попередженні та виправленні можливих помилок і неправомірних дій, що перешкоджають такому розвитку¹. В.С. Шестак вважає, що державний контроль – це самостійно чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених та те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку². Н.В. Богашева, досліджуючи засади, межі й способи контрольного впливу держави на політичні партії, зазначає, що контроль за додержанням політичними партіями вимог закону є, без сумніву, втручанням держави у діяльність незалежного від держави суб'єкта громадянського суспільства, а необхідність такого впливу не є загальновизнаною і значною мірою визначається доктриною, яка реалізується у державі³.

Слід, проте, підкреслити, що так звана ліберальна модель, яка передбачає невтручання держави у діяльність політичних партій (відповідно, у цих державах немає спеціального закону про політичні партії), діє лише у деяких державах. Згідно із даним підходом партії повинні самостійно встановлювати стандарти чесності своїх членів, а належна поведінка партій у суспільно-політичному житті забезпечується загальними нормами права та моралі⁴. Проте в умовах сьогодення законодавство більшості держав передбачає ті чи інші форми державного контролю за діяльністю політичних партій. При цьому перед демократичною державою стоїть завдання зберегти розумний баланс між свободою політичних партій та вимогами захисту демократії. Одним із шляхів вирішення даної проблеми є встановлення законодавчих меж свободи створення і діяльності політичних партій, котрі, втім, не є засобами обмеження їх правових можливостей, а скоріш за все – способом, який забезпечує їх реалізацію згідно з їх соціальним призначенням у суспільстві. Іншими словами, органи державної влади, здійснюючи контроль за діяльністю політичних партій, не мають права перевищувати встановлені межі та зловживати засобами контролю за їх дотриманням. Саме на цій позиції базується визначення правової природи державного контролю щодо політичних партій, яке пропонує Н.В. Богашева. На думку науковця, під державним контролем щодо політичних партій слід розуміти діяльність уповноважених органів державної влади, спрямованою на забезпечення поваги партій до основних цінностей суспільства, недопущення у їх політичній діяльності порушень правопорядку, вимог до політичних партій у межах, необхідних у демократичному суспільстві⁵. Такий підхід видається цілком правильним, адже у цитованому